

Vergaderjaar 2023–2024

20 487

Natuur- en Milieu-educatie

Nr. 54

BRIEF VAN DE MINISTER VAN LANDBOUW, NATUUR EN VOEDSELKwaliteit

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Den Haag, 26 oktober 2023

Met deze brief informeer ik u – mede namens de Minister voor Primair en Voortgezet Onderwijs, de Staatssecretaris van Infrastructuur en Waterstaat en de Minister voor Klimaat en Energie¹ – over de stand van zaken betreffende duurzaamheid in het onderwijs. Hiermee geef ik invulling aan de toezegging aan uw Kamer² van 9 oktober 2015 om na een aantal jaren het onderzoek te herhalen naar de stand van zaken rond implementatie van duurzaamheid in het primair en voortgezet onderwijs (PO en VO) uit 2015³. Ook wordt hiermee de motie van het lid Ouwehand c.s. afgedaan⁴.

Het onderzoek «Leren voor Duurzame Ontwikkeling in het primair en voortgezet onderwijs» (bijlage 1), is uitgevoerd door de Coöperatie Leren voor Morgen en de Stichting Milieu Educatie in samenwerking met Het Groene Brein. Deze organisaties waren ook bij de rapportage uit 2015 betrokken. Eerder stuurde de Staatssecretaris van Infrastructuur en Waterstaat (IenW) uw Kamer al een rapportage⁵ over de stand van zaken in middelbaar beroepsonderwijs (MBO) en hoger onderwijs (HBO en WO) onder de titel «Onderwijs voor de energietransitie en de circulaire Economie». Deze twee rapportages vormen samen het herhalingsonderzoek van het onderzoek in 2015.

Als vervolg op deze onderzoeken stel ik voor om samen met de betrokken departementen en het werkveld een strategie duurzaamheid in het onderwijs voor de toekomst op te stellen. Het doel van deze strategie is om vraaggestuurd scholen te ondersteunen bij het realiseren van meer duurzaamheid in het onderwijs. De strategie wordt gebaseerd op de leerpunten die ik uit deze beide rapportages haal. Die strategie moet

¹ Deze ministeries werken samen in een interdepartementale werkgroep Duurzaam Onderwijs.

² Kamerstuk 20 487, nr. 50.

³ Kamerstuk 20 487, nr. 49.

⁴ Kamerstuk 34 000 XII, nr. 46.

⁵ Kamerstuk 30 196, nr. 779.

vervolgens goed aansluiten bij de al bestaande onderwijsdoelen en kwalificaties, initiatieven en programma's, zodat er geen extra druk op de scholen wordt gelegd. Zo zijn er voor het thema duurzaamheid aanknopingspunten te vinden in verschillende leergebieden, waaronder burgerschapsonderwijs.

Rapportage: de bevindingen en aanbevelingen

Onderzoeksopzet

Het onderzoek vond plaats vanuit meerdere invalshoeken: visie (waartoe leren we), curriculum (wat leren we), pedagogiek en didactiek (hoe leren we), professionele ontwikkeling (van wie leren we), gebouw en bedrijfsvoering (waar leren we) en omgeving (mét wie leren we). Deze opzet sluit aan bij de internationale «Whole School Approach», waarin het leren in het klaslokaal wordt verbonden met het schoolgebouw en de omgeving van de school.

In Nederland is er voor scholen een breed aanbod aan duurzaamheids-programma's, keurmerken, labels en initiatieven. Een aantal voorbeelden hiervan zijn: Natuur-Leven-Technologie (NLT)-scholen, Technasia, De Gezonde School, De Vreedzame School, UNESCO Scholen, Eco-schools, Biologie+ scholen, GEO Future schools, maar ook initiatieven als Schooltuinen, De week van Ons Water, Nationale Buitenspeeldag, Warme Truiendag, Jong Leren Eten en de Schooldakrevolutie. Via een Whole School Approach kunnen op schoolniveau deze initiatieven en keurmerken verbonden worden.

Het rapport «Leren voor Duurzame Ontwikkeling in het primair en voortgezet onderwijs» heeft een deels kwantitatief en deels kwalitatief karakter.

In 2022 zijn 422 respondenten, 203 leerkrachten, docenten en schoolleiders vanuit PO en 219 vanuit het VO, gevraagd naar hun behoefte aan ondersteuning om duurzaamheid beter in te bedden in het onderwijs. Bij de duiding van de resultaten is enige voorzichtigheid geboden. De respondenten zijn waarschijnlijk, meer dan gemiddeld, leerkrachten of docenten die duurzaamheid in het onderwijs belangrijk vinden. De resultaten geven wel volwaardig inzicht in de uitdagingen waar leraren en schoolleiders voor staan als zij meer met duurzaamheid in hun onderwijs willen doen.

Gezien de diversiteit van de ondersteuningsvragen en de diversiteit van onderwijsgremia in PO en VO is er nog wel een uitwerking nodig om gerichte interventies op maat te kunnen bieden aan scholen die dat willen. Hiervoor wordt interdepartementaal gewerkt aan een strategie duurzaamheid in het onderwijs.

Conclusies en aanbevelingen uit het rapport «Leren voor Duurzame Ontwikkeling».

De conclusies zijn in drie hoofdpunten verwoord:

1. **Er is weinig groei in de verankering van duurzame ontwikkeling in het onderwijs (ten opzichte van 2015).**

In ongeveer 15% van de PO- en VO-scholen is duurzaamheid schoolbreed verankerd. In vergelijking met 2015 is er weinig verandering in deelname aan (schoolbrede) duurzaamheidsprogramma's met labels en keurmerken. De aandacht voor duurzaamheid op school is vaak ad-hoc georganiseerd.

2. **Er is grote behoefte aan ondersteuning.**

Er is vraag naar kant en klare methodes en betere ontsluiting van bestaand lesmateriaal over duurzaamheid. Ook zijn de scholen geïnteresseerd in goede voorbeelden van samenwerking met organisaties in de omgeving van de school. Verder hebben scholen behoefte aan hulp bij de verduurzaming van het schoolgebouw, de buitenruimte en de bedrijfsvoering.

3. **Scholen worstelen met maatschappelijke vraagstukken en de positionering in domeinen of vakken. Het ontbreekt aan regie op duurzame ontwikkeling in het onderwijs.**

De bevroegde leerkrachten, docenten en schoolleiders geven aan dat op schoolniveau de wens bestaat om meer aandacht te geven aan duurzame ontwikkeling en andere maatschappelijke vraagstukken. Het blijft tot nu toe een worsteling om dat goed te doen.

Naast de drie algemene conclusies geeft het rapport vijf aanbevelingen, die elk bepaalde actoren adresseren:

1. Landelijke overheid (OCW en vakdepartementen): pak je rol en geef meer regie.
2. Scholen: benut de ruimte die er is (bijv. in het school-eigen curriculum).
3. Burgerschap en duurzaamheid kunnen sterker worden geïntegreerd.
4. Ontsluit (les)materiaal en benut ondersteuningsfaciliteiten beter.
5. Zorg dat het schoolgebouw en de buitenruimte bijdragen aan duurzaamheid en onderwijs over duurzaamheid.

Ik zie dat deze conclusies en aanbevelingen voor het PO en VO aansluiten bij het eerder door de Staatssecretaris van lenW aangeboden onderzoek naar duurzaamheid in het MBO, HBO en WO uit 2021. Enerzijds was de conclusie daar dat het onderwijsaanbod over Duurzaamheid en Circulaire Economie voor MBO-, HBO- en WO-studenten de afgelopen jaren groeide. Anderzijds werd er ook geconcludeerd dat het verder verankeren in het onderwijs ook bij MBO, HBO en WO een belangrijk aandachtspunt blijft.

Werken aan een betere match tussen vraag en aanbod

Veel scholen, docenten en leerlingen zijn bezig met het thema duurzaamheid in hun school, schoolomgeving en in de klas en dat is een belangrijke, positieve conclusie. Het onderzoek laat ook zien dat de wijze waarop de scholen met duurzaamheid aan de slag zijn, veelal niet structureel ingebed is. De aanbevelingen in het onderzoeksrapport geven aanleiding tot het samenbrengen van allerlei acties en programma's die er al zijn bij de overheid en in de samenleving.

Bij de herziening van het curriculum van primair en voortgezet onderwijs wordt aandacht besteed aan de concretisering van alle kerndoelen. Dat is nodig, want nu bestaat er nog te veel onduidelijkheid over wat nu «mag» en wat nu «moet» rondom het lesgeven in duurzaamheid. Sommige scholen doen veel met duurzaamheid en andere het minimale. Doordat de kerndoelen concreter worden, zal het voor leraren en schoolleiders makkelijker worden om op basis van hun schooleigen visie een passende plaats aan duurzaamheidsthema's te geven.

Regie door de overheid op duurzaamheid in het onderwijs betekent meer afstemming van de inzet door de overheid op diverse inhoudelijke onderwerpen. De huidige situatie is dat ministeries elk vanuit hun eigen inhoudelijke dossiers het onderwijs benaderen. Voedseleducatie en natuur- en milieueducatie vanuit LNV, onderwijs over energie en klimaat vanuit EZK, onderwijs over de circulaire economie, water en klimaatadaptatie vanuit lenW. OCW is verantwoordelijk voor onderwijsbeleid en

kwaliteit en verantwoordelijk voor het beleid op onderwijshuisvesting. Gemeenten zijn verantwoordelijk voor de (duurzame) huisvesting van scholen. LNV en de andere betrokken departementen willen onderling zorgen voor meer afstemming van de beleidsopgaves waarbij zij het onderwijs willen betrekken. In concreto betekent dit dat zij samen met de betrokken partijen een passende strategie duurzaamheid in het onderwijs gaan ontwikkelen.

Duurzaamheid is een breed onderwerp dat binnen de bestaande vakken, vakoverstijgend of juist projectmatig kan worden ingevuld. In dat opzicht is de zoektocht die scholen ervaren ook niet verwonderlijk. Wat een aantal van de geïnterviewde docenten en schoolleiders vooral mist zijn «handvatten» om hier vorm aan te geven op een manier die de breedte van duurzaamheid recht doet.

De onderzoekers zien een grote diversiteit van de ondersteuningsvragen. Vragen gaan over lesmateriaal, hoe om te gaan met organisaties rondom de school, maar ook over hulp bij het vergroenen van de schoolomgeving. Het onderzoek laat zien dat (een deel van de) leerkrachten en docenten de weg naar bestaande ondersteuning niet vindt. Met een aantal spelers uit bestaande netwerken, zoals de Coöperatie Leren voor Morgen, Gemeenten voor Duurzame Ontwikkeling, Onderwijskennis en WikiWijs⁶, wordt door het programma DuurzaamDoor gewerkt aan betere ontsluiting van lesmaterialen en ondersteuningsfaciliteiten. Voor het bevorderen van duurzaamheid in het schoolgebouw en de buitenruimte zijn er al verschillende mogelijkheden. Er zijn allerlei energie- en klimaatregelingen voor schoolgebouwen, ondersteund door deskundigen zoals het Kenniscentrum Ruimte-OK⁷. Onderwijsgebouwen zijn ook onderdeel van het programma verduurzaming maatschappelijk vastgoed, vanuit het Klimaatakkoord.

Programma's als Gezonde School, DuurzaamDoor, Jong Leren Eten en Alliantie Schooltuinen hebben daarnaast allerlei ondersteuningsmaatregelen voor groen/blauwe schoolpleinen, moes- en schooltuinen en educatieve buitenruimten, vaak ook ondersteund door lokale of regionale overheden.

Hoe verder?

Naast de motie van het lid Ouwehand c.s.⁴ die in deze brief wordt afgedaan, is er een soortgelijke motie van het lid Van Raan⁸, over op welke wijze het beste tegemoet kan worden gekomen aan de behoefte van leraren omtrent kennis en lesmaterialen rondom duurzaamheid. Als onderdeel van een nieuwe strategie duurzaamheid in het onderwijs wordt, rekening houdend met de curriculumherziening, daarom onderzocht hoe we docenten die een ondersteuningsvraag hebben over duurzaamheid op een passende wijze kunnen ondersteunen.

Binnenkort wordt vanuit het programma DuurzaamDoor en het Nationaal Programma Circulaire Economie 2023–2030 een onafhankelijke kwartiermaker aangesteld. Deze zal de betrokken ministeries ondersteunen bij het opstellen van de strategie duurzaamheid in het onderwijs.

---

⁶ WikiWijs is een dienst van Kennisnet waar lesmateriaal kan worden gemaakt, gedeeld en gezocht. Voor en door docenten.

⁷ www.ruimte-ok.nl/over-ons/organisatie.

⁸ Kamerstuk 31 293, nr. 529.

Streven is dat uw Kamer begin 2024 door de Staatssecretaris van IenW, mede namens de andere departementen op onderwijs en duurzaamheid, over deze strategie wordt geïnformeerd.

De Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit,
P. Adema